

F. Alekberli

Doç., Dr. Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Felsefe Enstitüsü
Bakü, Azərbaycan (e-mail: faikalekperov@mail.ru)

Türk Uygarlığına Giriş: Mevcut ve Yeni Paradigmalar

Özet

Günümüzde Türk Düşünce Sisteminin çekirdeği saydığımız Türk Uygarlığının felsefi bağlamda değerlendirilmesi çok önemlidir. Çünkü tarih denilen ne varsa felsefi anlamda esasen mitoloji ile dini ve milli değerlerin bütünüdür. Bu anlamda Türk Uygarlığının tarihini de ele alırken öncelikle mit, din ve milli değerler dikkate alınmalıdır. Bazı büyük milletler kendi tarihlerinde mitolojik tarihe ya da dini tarihe bol bol yer verdikleri halde, diğerleri aynı şeyi yaptığında bunu kabul etmezler. Buradan da anlaşılıyor ki, dünyada sadece sözü geçen milletlerin, aynı zamanda büyük ulusların bakiyelerinde yer alanların miti de, dini de, ilmi de ve kültürü de hiçbir fark olmadan tarihtir. Bu ise şu anlama gelmektedir ki, mitin tarihe tarih bilimine, dinin tarihe tarih bilimine, milli olayların tarihe tarih bilimine dönüşmesi süreci büyük ulusların ortaya koyduğu güçlü iradesiyle belirgin hale gelir.

Bu anlamda geçmişte bakışta önemli meselelerden biri dini, mitolojik görüşün bilimsel tarihe ve bilimsel tarihin de din ve mitolojik tarihe etkisi ile bağlılığıdır. Son yüzyıllarda Batı'dan örnek alarak bu işe başlayan Türk aydınları tarih yazarken dini ve mitoloji tarihini bilimsel tarihle uzlaştırmakta başarılı olamadılar. Öyle ki, Avrupalılar dini ve mitolojik bilimsel tarihin içinde erittikleri, ona bütünleştirici felsefi anlamda "Avrupa", ya da "Batı" anlamı verdikleri halde, Türk tarihi ise daha çok dinselleşti ve mitleşti. Çünkü Türkler Avrupalılar gibi mitolojik ve dini tarihi bilimsel-felsefi anlamda bütünleştiren "Batı" ve "Avrupa" bütünleştiricisi gibi, "Doğu" ve "Asya" anlamından istifade edemediler. Çünkü Hıristiyanlığı ifade eden "Batı"dan ve "Avrupa"dan farklı olarak "Doğu" ve "Asya" daha geniş bir kavramdır. Bu anlamda Türkler mitolojik ve dini tarihi bilimsel tarih adı altında milli tarih anlamında "Doğu" ve "Asya" çerçevesine yerleştiremediler.

Anahtar kelimeler: Batı uygarlığı, Doğu uygarlığı, Türk felsefesi, din uygarlığı, milli uygarlık, yeni Türk felsefesi, Türk uygarlığı

F. Alekberli

Doç., Dr. Institute of Philosophy Azerbaijan National Academy of Sciences
Baku, Azerbaijan (e-mail: faikalekperov@mail.ru)

Introduction to Turkish Civilization: Current and New Paradigms

Abstract

It is very important to evaluate the Turkish Thought System in terms of the philosophy of Turkish Civilization which we regard as the core. Because what is called history is essentially the generality of mythological, religious and national values in a philosophical sense. In this sense, myth, religion and national values should be taken into

consideration when considering the history of Turkish Civilization. True, some great nations give plenty of space to mythological or religious history in their history, but others do not accept it when they do the same. It is understood that the myth, religion, science, and culture of the mentioned nations in the world, as well as those under the armchairs of these "great" nations, are history without any difference. This means that the process of transforming the myth into history-history science, religion into history-history science, and national events into history-history science is examined by the "great" will of the "great" nations.

In this sense, one of the important issues in the past glance is related to the influence of religion, mythological view on scientific history, or on the impact of scientific history on religion and mythological history. The Turkish intellectuals who started this business by taking examples from the West in the last centuries did not succeed in reconciling the history of religion and mythology with scientific history. So much so that even though Europeans melted in religious and mythological scientific history and gave it the meaning of "Europe" or "West" in a generalizing philosophical sense, Turkish history became more religious and mythical. Because the Turks, like the Europeans, could not benefit from the meaning of "East" and "Asia" like the "West" and "Europe" umbrella, which unified mythological and religious history in a scientific-philosophical sense. Because, unlike "West" and "Europe", which expresses Christianity, "East" and "Asia" are a broader concept. In this sense, Turks could not place mythological and religious history within the framework of "East" and "Asia" in the sense of national history under the name of scientific history.

Keywords: western civilization, Eastern civilization, Turkish philosophy, religious civilization, national cohesion, new Turkish philosophy, Turkish civilization

Giriş

İlk Türk/Turan uygarlığının ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Onun tarihini M.Ö. IV-II binli yıllarda, bazen de daha eski dönemlere dayandıranlar da, aynı zamanda böyle bir uygarlığı milattan önce bin yılında görenler de bulunmaktadır. Türk/Turan uygarlığının varlığına yaklaşımlarda bilim adamlarının çoğunluğunun ilmi objektiflikten çok subjektifliğe değer vermeleri de bunun bir sebebidir. Şüphesiz bu subjektifliğin arkasında da özellikle Batılı ilim adamlarının İranlıların/Farsların kara kaşlarına, kara gözlerine aşık olması değil, daha çok Batıcı, yani antitürk/antiislam görüşleri önemli rol oynamıştır. Bu bakımdan, birkaç Batılı ilim adamını istisna şartıyla çoğu Turan uygarlığını, o cümleden Türklerin tarihini becerebildikleri kadar gençleştirmeye, bu da mümkün olmadığı durumlarda Turanlıları Türklerden ayırıp Hind-Avrupa menşeli İranlıların aşağı kolu ilan etmeye çalışmışlardır.

Türk/Turan medeniyetinin varlığıyla ilgili fikirlerin yeniden gündeme gelmesi de aslında İran/Arya ideasının yeniden canlandırılması ortamında, ister istemez ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan XIX. asırdan itibaren Avrupa ilim adamlarının çoğunluğunun Kaçarlar devletinin

arazisini "Persiya" ya da "İran" olarak adlandırması, günümüzde "İran İmparatorluğunu" kadimleştirmek adına onun Turan Uygarlığı ile eşdeğer gösterilmesi sadece "Avrupa Merkezci" idea ile olmuştur. Çünkü İranlıların/Aryanların en eski tarihinde iki milletle: Turanlılar ve Samilerle büyük savaşları olmuştur. Ancak şu bir gerçektir ki, İranlılar Ön Asya'ya ve Orta Asya'ya geldiğinde ilk büyük karşılaşmaları Samilerle değil, Turanlılarla olmuştur. Bu anlamda Batı ilim adamlarının İran-Sami değil, İran-Turan problemini daha çok gündeme getirmeleri tesadüfi olmamıştır. Çünkü en eski devirlere bakıldığında İranlıların varlığını ortaya koyan hiç şüphesiz Turanlılar olmuştur. Bu, Aryanların en kadim kitabı sayılan Avesta'da, bunun gibi onun Orta asırlarda devamı olan Şahname'lerde de kendini göstermiştir ki, bu kitapların ortaya çıkması İran-Turan probleminin yeniden gündeme gelmesinde önemli rol oynamıştır.

"Turan" ve "İran" Uygarlıkları İle İlgili Çeşitli İddialar

Genellikle, Batı alimleri özellikle XVII. asrın ortalarında Fransız ilim adamı Düpperon tarafından aşikar edilen "Avesta" ("Zend-Avesta") ortaya çıktıktan sonra kasıtlı ya da kasıtsız "Turan" ve "İran" meselesi ile ilgili çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. "Avesta"ya dayanarak en eski dönemlerde "Aryan/İran" ve "Turan" uluslarının olduğunu iddia eden batı ilim adamlarının esas iddialarından birincisi odur ki, "İran/Aryan" ve "Turan/Tur" ezelden birbirine düşman iki ayrı millet olduğu gibi dilleri, dinleri ve medeniyetleri de farklı olmuştur. Doğrudan da, Avesta'da Tur ve Tura adlı kavimden söz edilir ki, Turlar Aryanların düşmanı olarak gösterilir. Öyle ki, Avesta'da Zerdüştün dilinden Devlere ve Kötülük tanrılarına kurban kesen Turanlıların kötülenmesi, Aryanların öğülmesi hakikattir. Yim, Zerdüşt, Kersasip, Gava Usan, Hosrava, Paurva, Camasp gibi ari soyundan olanların kurbanını kabul eden Zerdüştü İlahlardan olan Anahit Ardsivur, Turanlı soyundan olan Frankasyan, Arcastp (Efrasyab-Alp Er Tunga), Arcatpın kardeşi Bandaramanış ve diğerlerinin kurbanını ise reddeder: "Ona kurban getirdi aslı Turan olan, Uçurum kenarında ahlaksız Frankasyan" [1, s. 485]. Ancak Anahit Turan ülkesini, Turan Danvalarını [1, s. 490] mağlup etmek, ele geçirmek isteyen Aryanlara uğur dilemektedir. İlginçtir, eski Turan kaynaklarında da gösteriliyor ki, Zerdüşt ömrünün son döneminde kendi dinini yaymak uğruna savaşlara katılırken Turanlılarla ya da Hunlarla savaşta öldürülmüştür.

Batı ilim adamlarının "İran" ve "Turan" halklarını farklı uluslar olarak ifade etmesini doğru kabul eden Türk ilim adamı Mehmet Fuat Köprülü de, Arilerle Turların başka başka milletler olduğunu yazmıştır: "İranlılar Tura nispetle bu ülkeye Turan adını veriyorlar ki, bu ad Farsça

Türk kelimesinin çoğul hali olan Tur(k)andan, Tur veya Turaç da Türkten başka bir şey değildir. Turan Hanı Alp Er Tunga, Tur'un torunu olup İran, Hindistan, Yunan, Rus ülkelerini fethetmiştir. Alp Er Tunga'nın döneminde Turan'ın başkenti Merv ya da Belh oluyor ki, burası Ak-Hunlar-Eftalitlerin de başkentiydi [2, s. 470]. "İran" "Turan" kavimlerinin farklılığına delillerden bir diğeri de Turan Hükümdarlarının "Han", İran hükümdarlarının ise "Şah" olarak adlandırılması gösterilir. Hatta, İran-Fars yazarları "Şahname", Turan-Türk alimleri ise "Hanname" yazmışlardır. Ancak zaman zaman "Han" unvanını Türk/Turan toplumlarıyla birlikte Afgan, Pakiler, Farslar ve Çinliler de kullanmışlardır [3, s. 45].

Böylelikle, dünya ilim adamlarının, o cümleden batılıların ileri sürdükleri esas iddialardan biri de şudur ki, Aryanlar Hind-Avrupa menşeli olduğu halde, Turlar Türklerin ecdadıdır ve onun adını Turan toprağının adından ayırmak mümkün değildir. Fransız ilim adamı G. Motandon'a göre de Turan ırkı Ari ırkından farklı olarak mongoloid ve avropoid ırkına ait melez bir ırktır ki, buraya Türkler, Tatarlar, Yakutlar, Altaylılar, Moğollar ve başkaları da dahildir. Alman ilim adamı Max Müller'e göre de Türk, Moğol, Tonguz, Macar, Fin dilleri sadece Turan dillerine aittir. Bir zamanlar Sümer, Japon ve Kafkas dilleri de Turani dillere ait olmuştur [4, s. 40]. L. Rasonyi de Aryan ırkından genellikle uzak olan Turan ırkının mongoloid ırkıyla da ilgisinin az olup daha çok Ön Asya'ya ait olduğunu kabul etmektedir [5, s. 43].

Batı ilim adamlarının ikinci iddiasına göre, İranlılarla/Aryanlarla Turanlılar/Turlar aynı ırkın, yani Hind-Avrupa ırkının yukarı ve aşağı kollarıdır. Bu meseleyle ilgili ise, Avrupa ilim adamlarının bir bölümü, aynı kökten olan Ariler ve Turları birbirinden farklılığının çiftçilik-göçebelik ve din meselesi olduğuna inanmaktadırlar. Bu iddiaya göre, Turlar ya da Turanlılar çiftçi İran boylarına karşı çıkan göçebe İran boyları oluyorlar ki, onlar arasında düşmanlık da sadece dini inançlarla ilgili olmuştur. Bu uydurmanın ortaya çıkmasında Fars şairi Firdevsi'nin de az rolü olmamıştır. O, Şahname'sinde hiçbir dayanak olmadan, İran/Aryan şahı Firudin'in alemleri üç oğlu arasında bölüştürdüğünü yazmıştır [6, s. 87]. Firdevsi'nin bu eserinde böyle görünüyor ki, güya Selm'le İyrec'in kardeşi olan Tur Türklerin yaşadığı ülkenin, İyrec ise İran'ın sahibi olmuştur. Firdevsi'nin Şahname'de Turlarla Arilerin/İranlıların aynı ırktan olduğu şeklinde uydurmaları yol açması birçok yerde aşikar şekilde ortaya çıkıyor. Birincisi, Firdevsi, İran/Fars Şahı'nın "oğlu" Tur'u Türkler yaşayan Turan'a yani Türkistan'a ve Çin'e şah olarak gönderdiğini yazmaktadır. Bu Türkistan'la Çin'e hükümdar giden Tur'un Fars/İranlı olmasının mümkün olmadığı

F. Alekberli. Türk Uygarlığına Giriş: Mevcut ve Yeni Paradigmalar.

anlamına gelir. İkincisi, daha sonra Firdevsi'ye göre, İran/Fars şahlarından Geştasb (Gerşasb) Zerdüştlük dininin yayılması ile meşgul olduğu halde, Turan hükümdarı Afrasiyab/Alp Er Tunga Türkler arasında Zerdüştiliğin yayılmasına engel olmuştur [6, s. 255-257].

Aynı zamanda asıl hakikat odur ki, Firdevsi Turan hükümdarlarının, o cümleden Oğuz Kağanın dünya hakimiyetini kendi oğulları arasında bölüştürmesi gerçekliğini Aryanların adına yazmıştır. Malum olduğu üzere, Oğuz Kağan dünya hakimiyetini oğulları arasında bölüştürmüştür. Hind-Avrupa kökenli bilinen İranlılar da bu gerçekliği Turanlılar'dan benimsemiş ve kendi adlarına yazmaya başlamışlar. Başka bir deyişle, Firdevsi'nin Turanlılar'ı İranlılar'la akraba etmesi, aslında eski Turan hakimiyetine sahip çıkmak iddiası ile ilgilidir. Ön Asya'ya göçen İranlılar'ın Turanlılar'ı kendilerine yakınlaştırmaları da özellikle Turan'ın kadimliği (eskiliği) ve şanlı bir tarihe sahip olmasındandır.

Firdevsi'nin döneminde ve Orta Çağda aryancıların uydurmalarına karşı en iyi cevapları Türk aydınları Hakani, Nizami Genceli, Kul Ali, Mahmut Kaşgarlı, Alishir Nevai ve diğerleri vermişlerdir. Mesela, Hakani, Nizami Genceli Türklerin kadim vatanı olarak Turan ve Hazaran (Hazarlar) adlarını hatırlatmış [7, s. 88], ulu atalarının Türkler olduğunu belirtmişlerdir. Hüsrev ve Şirin manzumesinde Derbent denizinin bir kıyısında, Arrandan başlamış Ermenek kadar hükümdarlık eden Mehin Banu'nun dilinden Nizami Genceli Türklüğümüzün/Turanlığımızın kadimliğini bu şekilde ifade etmektedir: "Eğer o ay ise biz güneşik, O Keyhüsrev, bizse Efrasyabık (Alp Er Tunga - F.E)" [8, s. 119]. N. Genceli "İskendername" adlı manzumesinde de Türk halklarının kadimliğini, onların örf, adet, gelenek, görenek ve ananelerini büyük bir ustalıkla yansıtmıştır [9, s. 314]. Çağdaş devirde Firdevsi'nin, Dekikinin yolunu devam ettiren Batılı ilim adamlarından Kumilyof, Bartold, Tonyntee ve diğerlerinin fikirlerinden şu netice çıkıyor ki, en kadim dönemlerde Avrupa'da ancak Hind Avrupalılar yaşıyorlarmış, M.Ö. II. bin yılın sonlarında onların bir bölümü olan Ariler/İranlılar Ön Asya'da yerleşmişlerdir. Onlardan çok sonra da yalnız erken orta asırlarda hangi yerden geldikleri belli olmayan, yani Orta Asya ve Ön Asya'da önceleri yaşamayan Türkler peyda olmuş ve onlar Hind-Avrupalıların kadim meskenlerini ele geçirerek burasını Türkistan olarak adlandırmış, hatta üstelik Turan adını da Ariler'in aşağı kolu olan halkların adından almışlardır [10, s. 114; 11, s. 16; 12, s. 69]. Bizce Kumilyof, Bartold, Tonyntee gibilerinin hiç de ciddi bir dayanağa sahip olmadan Turanlıları Ariler'e ait aşağı bir halkmış gibi bağlamaları, aynı zamanda sonraları Turan adına sahip çıktığını iddia ettikleri Türkler'in tarihini gençleştirme sırf

"Avrupa merkezilik" ideolojisinin bir tezahürüdür. Herhalde bugün ve hiçbir zaman, hiçbir Fars dilli ve Hind dilliler Turan ve Turanlılar'a sahip çıkmamıştır. Üstelik, Turanlılarla onların arasında milli-dini dünya görüş farkları olmuştur ve bugün de aynı farklar devam etmektedir. "Avesta"daki Turanlılar'a gelince, onların Ariler'e/İranlılar'a hiçbir aidiyeti olmadığı gibi, Türkler medeniyet meselesinde de Hind-Avrupa menşelilerden çok farklı imiş, başka bir ifadeyle, Ariler birçok sosyal-medeni meseleleri Turanlılar'dan öğrenmişlerdir.

Bazı Batı alimleri ikinci iddialarının zaman zaman gerçekçi olmamasının ortaya çıkmasıyla mülahazayı da ortaya atmışlardır. Öyle ki, bazı Batı müellifleri, Turan anlayışının milliyeti, kavmiyeti değil belirli bir coğrafya ve ülkeyi (Turan ülkesi, Turan vatanı) ifade ettiğini yazmaktadırlar. Mesela, Elize Reklü'ye göre, Turan anlayışı altında bir de kadim zamanlarda Asya'dan Kuzey Buz Denizine ve Bering Boğazına kadar araziler dikkate alınır. O zaman İran'ın da Turan gibi milliyet değil, coğrafi arazi, vatan adı olması mülahazalarını ileri sürmek gerekir. Bu mantıktan yola çıkarsak, "İran dilli halklar" anlayışı tamamıyla manasızdır ya da aksi takdirde "Turan dilli, Turan soylu halklar" ıstılahı da aynı ciddiyetle gündeme getirilmelidir. Yani yalnız tek taraflı olarak "Turan" ya coğrafi addır ya da Ariliğin aşağı koludur diye iddia etmek katiyyen doğru değildir. Eski devirlerle birlikte Turan denildiğinde, Turların/Türklerin yaşadığı ülke, devlet, imparatorluk akla gelmelidir.

Turan Uygarlığının İran'dan Kadimliği

Turan-İran problemiyle birlikte üç teze (Arilerle Turanlılar birbirine yabancı halklardır, Arilerle Turanlılar aynı ırktandırlar ve Turan coğrafya, ülke adıdır) dikkat çektikten sonra iki meselenin; 1) Bugünkü coğrafyamızda Turan-İran halklarının karşılaşmadan önce Turan İmparatorluğunun ve Turan medeniyetinin varlığının, aynı zamanda onun Sami ve başka halklara etkisinin 2) Turan/Türk - İran/Ari halklarının karşılaşması ve onun doğurduğu medeniyet değişimleri neticelerinin aydınlatılmasını gerekli görüyoruz.

Herhalde son zamanlarda, milattan önce II. binyılın sonu I. binyılın başlarına kadar, yani Ön Asya ve Orta Asya'da İran/Ari halklarının izi-tozu bile olmadığı dönemlerde, onlardan farklı olarak, Turan/Türk halklarının bu arazilerin ilk yerli sakinleri olması, hatta burada Turan İmparatorluğu kurmalarıyla ilgili mülahazalar geniş bir yer tutmuştur. Turan/Türk uygarlığının varlığı hakkında birçok görüş mevcuttur. Bazı müellifler ilk Büyük Turan İmparatorluğunun Nuh peygamberden önce, Mu kıtasına (bu kıtanın sonraları Pasifik Okyanusunun altında kaldığına inanılmaktadır) ait

F. Alekberli. Türk Uygarlığına Giriş: Mevcut ve Yeni Paradigmalar.

Güneş Uygarlığının yıkılışından sonra var olduğunu ve Tufan neticesinde ortadan kalktığını iddia ediyorlar. Buna örnek olarak da, J. Churchward'un "Kayıp Kıta Mu'nun Çocukları" kitabında Güneş İmparatorluğunun yıkılmasından sonra, vaktiyle onun sömürgeciliği altında yaşayan Uygurların Büyük Uygur İmparatorluğunu kurmasını açıklamaktadırlar. Bunu ilk Büyük Turan İmparatorluğu olarak gören müelliflere göre, başkenti Xora-Xota (Qor Ata) olan bu imparatorluk tahminen 20-27 bin yıl önce Asya'nın Sarı Deniz kıyısında kurulmuş ve Avrupa'ya kadar genişlemiştir [13, s. 88, 107]. Churchward'un bu nazariyesini savunan Azerbaycan Türk alimi Qara Namazov'a göre, kadim Azerbaycan arazileri de Büyük Uygur İmparatorluğu'nun parçası olmuştur ki, Nuh peygamberin döneminde bu imparatorlukta vuku bulan "Tufan" ın izleri Kuzey Azerbaycan arazisindeki Qobustan ve Gemikaya kaya anıtlarında da tasvir olunmuştur. Qara Namazov yazıyor: "Tufandan kalma tasvirlerle Qobustan ve Orta Asya tasvirleri birbiri ile çok benzeşir ve hatta denilebilir ki, Qobustan tasvirlerinin en kadim numuneleri ile Uygur kaya anıtları tasvirleri aynıdır. Hatta yer adları da birbirlerine benziyorlar. Bu maddi medeniyet abidelerinin benzerliği de bu topraklarda bundan 20 bin yıl evvel Uygurların-Türklerin yaşadıklarını onaylayan gerçeklerdir. Bu benzeşmeler birbirini tamamlıyorsa, denilebilir ki, bizim arkeologlarımızın tahmin ettiği Qobustan abideleri 5-8 bin yıl öncesine, hatta daha eskilere-Uygur İmparatorluğunun yaşadığı devirlere kadar uzanır. Bu yönde Uygurların, yani Türklerin Güney Kafkasya'da 20 bin yıl önce bir İmparatorluk olarak yaşadıkları sonucuna gelinmelidir [14, s. 98-99].

Nuh peygamberin döneminde meydana gelmiş "Tufan"a, yani yer arazisinin büyük bir kısmının su altında kalmasına kadar mevcut olan ilk Turan Uygarlığı hakkında bazı ilmi hakikatlerden malumat vermek çok zor görünse de, bu meselenin ciddiye alınması ve araştırmaların devam ettirilmesi düşüncesindeyiz. Her halde "Tufan"a kadarki halklar ve onlara mahsus devletler hakkında bilgilerin çoğaltılması daha çok Türklerin kadim tarihine ışık tutmakla mümkün olacaktır. Özellikle Türklerin Mu kıtasının Güneş İmparatorluğuyla ondan sonraki Uygur/Turan İmparatorluğu devrinde ortaya koydukları milli-dini değerler (Tanrıçılık inancı, Güneş inancı vb.), devletçilik ananeleri (adaletlilik, sosyal birliktelik, Turan taktikleri vb.), ilmi başarılar tamamıyla mahvolmamış, daima kendi çekirdeğini koruyup saklamıştır. Bu anlamda "Tufan"dan önce ve sonra meydana çıkan devletlerde, onların ortaya koydukları medeniyet abidelerinde Türklerin/Turanlıların mühim rol oynadığı kanaatindeyiz.

Nuh peygamberin devrinde meydana gelmiş "Tufan"dan sonra da

Türkler/Turanlılar'ın Orta Asya ve Ön Asya'da özellikle de Hazar Denizini de kendi içine alan "Turan Ovası"nda yerleşerek ikinci Büyük Turan İmparatorluğunu kurduğunu, aynı zamanda yeni medeniyet ortaya koyarak, onu dünyada yaymaya başladıklarını düşünüyoruz. "Tufan"dan sonra ilk medeniyet merkezinin M.Ö. X-VI. bin yıllarda "Turan Ovası"nda, yani Türkistan'da yaratıldığını iddia eden Azerbaycan Türk aydınlarından Aydın Medetoğlu'nun ulaştığı sonuç, "Tufan"dan sonraki medeniyet tarihi M.Ö. III. bin yılda şehir devletleri yaratmış Sümerlerle değil, M.Ö. X-VI. bin yıllarda Ceyhun ve Seyhun ırmakları etrafında yaşamış Büyük Turan Uygarlığının halefi ve Sümerlerin ulu babaları olan Turanlılarla başladığıdır [15, s. 33]. Aslında bazı Azerbaycan Türk alimleri bununla demek istiyorlar ki, "Tufan"dan sonra dünyada mevcut olan ilk devletçilik ve medeniyet ananeleri ilk olarak M.Ö. X-VI. bin yıllarda esasen Orta Asya ve onun çevresinde Turan'dan başlamış, ikinci defa M.Ö. VII-II. bin yıllarda Büyük Azerbaycan'da da yayılmış ve üçüncü olarak M.Ö. IV-II. bin yıllarda Dicle-Fırat ırmakları arasında Sümerler'le ve başka medeniyetlerle devam etmiştir [16, s. 23-24].

Biz de, bütün hallerde dünya medeniyetinin ya da uygarlığının ilk başlangıcı tarihçilerin ekseriyeti tarafından M.Ö. IV. bin yılın ortalarında Maveraünnehir'e Merkezi Asya'dan göç eden, ancak nerden geldikleri belli olmayan Sümerler değil, onlar üzerinde büyük tesiri olmuş ya da Sümerlere komşu olmuş Prototürkler/Turanlılar olduğunu düşünüyoruz. Herhalde Prototürklerin/Turanlıların Sümerler'le münasebetlerinin olduğunu bütün Türk alimleri kabul ettikleri halde, ancak Sümerler'in Türk olup olmadığı meselesinde fikirler ikiye ayrılır. Mesela, O.N. Tuna, M.T. Zehtabi, R. Reisniya, E. Elçibey, O. Süleymenof, Y. Yusifov, S. Eliyarlı ve diğerleri kesin şekilde Sümerleri Türk saydığı halde [17, s. 158], M. İsmayılov, F.Ağasıoğlu ve diğerleri bu fikre katılmıyor [18, s. 5; 5, s. 172-174], sadece Türklerle Sümerler arasında sosyal-medeni münasebetlerin olduğunu kabul ediyorlar. Ancak Sümerlerin Türk olabileceğini ilk defa yabancı alimlerden J. İpor, F. Hommel ve diğerleri ileri sürmüştür. Hatta, Hommel Sümerleri Ural-Altay dil ailesinden saymıştır. Hommel'in fikrine göre, Orta Asya'dan Ön Asya'ya gelen Türklerden bir bölümü Mezopotamya'da Sümerleri teşkil etmiştir. Bundan yola çıkan Z. V. Togan, O. Süleymenof, M.T. Zehtabi ise daha güvenli şekilde Sümerlerin Türk menşeli olduğunu savunmuştur [19, s. 13-15; 20, s. 46]. Bibilya Ansiklopedi Sözlüğünde de Maveraünnehir ya da Babilistan medeniyetinin en eski kurucuları hiç şüphesiz Türk-Tatarlar olduğu açık bir şekilde yazılmaktadır [21, s. 56-57].

Şüphesiz, şimdiki durumda Batı ideologları için de, dünyada ilk

F. Alekberli. Türk Uygarlığına Giriş: Mevcut ve Yeni Paradigmalar.

uygarlık sayılan Sümerler medeniyetinin sahibinin Hind/Avrupalı, Sami, Turan/Türk ya da bilinmeyen menşeli halkların olduğu gibi muhtelif nazariyeler söylenmesi daha faydalıdır. Yalnız Sümerlerden de önce yeni bir uygarlığın varlığının ortaya çıkması, her durumda alimlerin kadim uygarlıklar hakkında yaptığı araştırmalar sonucunda dünya alimlerinin bugün ortaya çıkardıkları birçok uygarlıklar, o cümleden Sümer medeniyetinin, şehir devletlerinin kendi de başka uygarlıktan kaynaklandığı gibi yeni bir fikri doğurmuştur.

Ancak Batılı alimler Sümerler'den önceki medeniyetin, uygarlığının şekillendiği coğrafi arazinin nerede olduğunu, aynı zamanda bu coğrafi arazilerde yerleşmiş halkların etnik kimliğini daha iyi tanıdıkları için, şimdilik bu meselede susmaya öncelik vermişlerdir. Şüphesiz, Batı alimlerini susmaya mecbur eden Sümer'den önceki medeniyetin şekillendiği coğrafi arazinin daha çok Turan, bu coğrafyanın en kadim halklarının ise Türk menşeli olmasıdır. En önemlisi, Sümerlerin Türk olup olmadığı tartışmalı olduğu halde, ancak Sümerler'e Türkler'in tesirinin olduğu fikrinin daha kuvvetli şekilde ortaya çıkmasıdır.

Elbette böyle olduğu takdirde düne kadar Türk medeniyetini bütün medeniyetlerden “genç” ve “barbar” sayan Avrupa merkezci Batı alimleri için bunu itiraf etmek bir taraftan çok ağır olduğu kadar da diğer taraftan şimdiki Batı Uygarlığı'nın demokratikliği, benzersizliği, mükemmelliği düşüncesini de sarsar. Bütün bunları doğru analiz eden Tatar mütefekkeri Rafael Muhammetdinov da, Sümerlerden önce olan yeni uygarlığın ortaya çıkışının Avrupa merkezci düşüncenin sonu, Türk medeniyetinin ise yeniden dirilişi olacağını kabul etmektedir: “Bu özellikle günümüzde önemlidir, çünkü yakın zamanlara kadar Türk tarihine Avrupa merkezci bakış açısı, Türk halklarını genç, barbar ve özellikle göçebe bir kavim olarak hayal ediyordu. Son zamanlarda bu görüş her ne kadar sarsılmış olsa da tamamen çürütülmesi için daha çok çalışmamız gerekmektedir. Prototürkleri, dünyadaki ilk uygarlık olarak kabul edilen Sümer uygarlığından daha önce oluşan bir uygarlık olarak kabul etmenin zamanı gelmiştir” [22, s. 30].

Bu bakımdan, Batı uygarlığını ilmi cihetten esaslandırmak için onun tarihi köklerini meydana çıkarmak meselesinde Avrupa merkezçilerin çok hilekar bir yol tuttuklarını düşünüyoruz. Onlar bir taraftan Batı uygarlığının çekirdeği olan Yunan-Roma medeniyetinden de eski medeniyetleri (Sümer, Elam vb.) kendine maletmeye gayret ettikleri halde, diğer taraftan bu medeniyetleri Türk-Turan medeniyetinden uzak tutmaya çalışmışlardır. Çünkü Batı uygarlığının Yunan-Roma'dan başladığı fikri bir müddet

inandırıcı görünse de, sonraları kendi ehemmiyetini kaybetmiştir. Böyle olduğu takdirde, Batı alimleri dilde, medeniyette, felsefede daha derinlere, kadimlere gitmek niyetine düşmüşlerdir. Batı alimlerinin bu niyeti Ariliğin ya da Hind Avrupa nazariyesinin temelini atmıştır ki, onun da köklerini Avrupa'da derinleştirmek mümkün olmadığı için Doğuya, daha çok da Asya'ya yüzlerini dönmüşlerdir. Bu zamanda hiçbir ciddi esas olmadan şimdilik, dünyada ilk uygarlık sayılan Sümer medeniyetini ya Hind-Avrupa nazariyesine bağlamaya çalışmış ya da bilinmeyen medeniyet ilan etmekle yetinmişlerdir.

Turan-Sami Halkları Arasında Tarihi ve Dini-Mitoloji Meseleleri

Türklerin en eski tarihi konusunda bilgi veren kaynaklar arasında Sami kaynakları mühim yerlerden birini tutmaktadır. Türk soy ve şahıs adlarını en çok muhafaza eden de şüphesiz Sami dilli kaynaklardır. Kadim Türkler kendilerini Tanrının evlatları saydıkları için Sümer ve Sami dilli Akkad-Asur kaynaklarında (M.Ö. III. bin yılın sonu II. bin yılın başları) daha çok Kut, Subar, Turuk, Turkumit olarak yad edilmişlerdir [5, s. 185-187]. Her halde İranlı/Ari kaynaklarından daha çok Sami dilli kaynaklar (Assur, Yahudi, Arap vs.) Turanın esas merkezi olan Azerbaycan'ın yerli ahalisinin Turanlı/Türk olduğunu defalarca tasdik etmişlerdir. Bu anlamda Orta Asır Arap müelliflerinin Azerbaycan'ın Türk yurdu olduğunu defalarca vurgulamaları mantıklıdır. Eğer Arap müelliflerinden biri olan Taberi M.Ö. XIII. asra ait olaylardan bahsederken “Temir Azerbaycan'a sahip olan Türkler üzerine yürüdü” diye yazıyorsa [23, s. 540], artık her Şey ortadadır. Tarihte bizce bilinen ilk Türk/Turan Sami savaşının M.Ö. III. binlerde Sümerlerle Akkadlar, daha sonra Türk soylu Subarlar, Qutlar, Lulular ile Sami menşeli Akkadlar, Assurlar arasında vuku bulduğunu düşünüyoruz. M.Ö. II-I. bin yıllarda ise Türk, Subar, Manna, Saka, İşquz, Midiya devletleri Sami devletlerine karşı mücadele yürütmüşlerdir. Sami devletleri ya da imparatorlukları tamamıyla ortadan kalktıktan sonra (M.Ö. VII. Asrın sonlarında) onların yerini İran/Ari menşeliler tutmaya başlamışlardır. Böylelikle, gerçek olarak Turan Sami çatışmaları M.Ö. VII. asrın sonlarına doğru bitmiş, bu mücadele yerini Turan-Ari mücadelesine bırakmıştır.

Bu anlamda tarihen Turan/Türk Sami mücadelesinin daha eski olduğu, ancak ortaya İran/Ari kavimleri girince, muayyen bir devirde bu mücadelenin hayli derecede zayıfladığı, amma tamamıyla yok olmadığı düşüncesindeyiz. İran/Ari kavimleri Ön Asya'da güçlendikten sonra, onlara daha çok etki gösterenin Sami halklarının müdrikleri, özellikle de Yahudiler olduğunu düşünüyoruz. Öyle ki, Ön Asya'da Türkleri her zaman kendine

rakip gören Samiler İran/Ari soylarıyla dostluk kurmalarını daha uygun görmüşlerdir. Bu anlamda Ehemenerler imparatorluğu devrinde Farslara güçlü ideolojik tesir gösteren Yahudiler bir çok hallerde Türk devletlerine karşı mücadelede onlara ciddi destek vermişlerdir. Büyük ihtimalle, Manna, İşquz, Midiya gibi Türk devletlerinin yıkılmasında da Samilerin belli bir payı olmuştur. Her halde Midiya devletinin yıkılışında, özellikle de Midiya devletini güçlendirmek isteyen Qam Ata'nın devrilmesinde ve müneccimlere divan tutulmasında Samiler mühim rol oynamışlardır. Böylelikle, Ehemenerlerin varlığında Samiler, o cümleden Yahudiler'in de iştirak ettiğini, Türk-Saka devletinin ortadan kaldırılması yolunda müşterek yol izlediklerini söyleyebiliriz.

Parfiya döneminde de İran-Sami iş birliği devam etmiş, hatta bu imparatorluğun yıkılmasına onların birlikte imza atmış olduklarını hesaba katmalıyız. Çünkü artık devletçilik ananesini yitirmiş Sami halkları çare olarak mecburen İran/Ari soylarıyla bir arada hareket etmişlerdir. Buna sebep olarak da eski devirlerde Türklere olan düşmanlık duygularının mühim rol oynadığı görülür.

Bizce, yalnız Sami menşeli Araplar arasında yeni dinin yaratılması ve onların yeni dinle Sasanlar üzerine yürümeleri bu münasebetleri hayli derece de ateşlendirmiştir. Yalnız Yahudilerin Araplarla komşu ve akraba olmalarına bakmayarak yeni dine karşı çıkmaları İran-Yahudi birliğini güçlendirmiştir. Her halde Farsların, Sasanları yıkıma uğratan Müslüman Araplara karşı mücadelede Yahudilerle iş birliği yapmaları tesadüfi olamaz.

Hiç şüphesiz İran-Yahudi birliğine karşı da müslümanlığı esasen gönüllü kabul eden Türklerle Araplar arasında olumlu ilişkilerin yaratılması dikkat çekicidir. Bir tarafta müslümanlığı zorla kabul etmiş Zerdüşti Farslarla Yahudilerin bir araya gelmişlerdi ki, artık her ikisinin de devletçilik ananelerinden yetim kaldıkları; diğer taraftan Sami menşeli Araplarla Türklerin İslam dini çatısı altında, yeni medeniyetlerde birlikte rol oynadıkları söylenebilir.

Bizce Araplarla Türkleri yakınlaştıran ise yalnız VII. asırda ortaya çıkan İslam dini değil, M.Ö. III. bin yılın sonu, II. bin yılın başlarında yaşamış Türk kökenli İbrahim peygamberin ve neslinin Samilerle yakınlık kurmasının da tesiri olmuştur. Başka bir deyişle, İran/Ari soylarının Ön Asya'da izi tozu bile olmadığı devirde Türklerle bazı Sami soyları arasında hem genetik, hem de düşünce anlamında yakınlaşma olmuştur ki, bunu, Musa'nın "Tora" ya da Töre" kitabında da görürüz [24, s. 29]. Her halde Yahudi ya da Mısırlı-Kıpti olan Musa peygamber Mısır ahalisinin düşüncesine büyük etki göstermiş Türklerden çok şey öğrenmiştir. Çok

muhtemel ki, Tanrının evladı, Tanrının milleti olmayı da Yahudiler Türklerden benimsemişlerdir. Belki, S. Freud'un da iddia ettiği gibi, Musa tek tanrıcılık ideasını doğrudan Mısır'dan ahzetmiş(almış), hatta Musa bir Yahudi değil Mısırlı olmuş, sadece Yahudilere hizmet ettiği için Yahudileştirilmiştir [25, s. 40-42, s. 72-74]. Ancak bütün hallerde ister Mısırlı, isterse de Yahudi Musa'nın dünya görüşüne Türk tanrıcılığının çok tesir gösterdiğine inanıyoruz. Her halde Türkler için Mısır'ın çok da yabancı olmadığı, burada hakimiyet sürmeleri ile ilgili fikirler de yeterlidir [26, s. 34].

Galiba, Musa'nın asil kimliğini ve onun dünya görüşünün teşekkülünde hangi halkın (mesela, Türklerin) etki gösterdiğini iyi bildikleri için, Yahudilikte önemli olan Musa'nın kimliği ve tektanrıcılığı değil, daha çok Yahudi halkının fevkalade üstünlüğü ve seçilmişliğidir. Böyle olduğu halde de, diğer uluslar Yahudilikten uzaklaşmış, bu sebeple de Yahudilik dünya dini olamamıştır. Çünkü Yahudilik aslında Tanrıcılık felsefesinden çok Yahudiciliği, Yahudi halkını ve onun milli hususiyetlerini açıklar. Bu anlamda Musevilik-Yahudilik her ne kadar tektanrıcılık dini olarak adlandırılrsa da, buradaki tektanrıcılık Yahudi milli-dini felsefesi üzerinde kurulmuştur. Yahudiler, Türk'ün tanrısıyla Mısır'ın Amon'undan çok şey ahzederek(alarak) Yehova'ya yeni şekil vermişlerdir. Yani Musa'ya kadar Yahudiler arasında mühim bir rol oynamayan Yahova Musa'nın tek tanrıcılık düşüncesiyle baş Tanrı olmuştur. Her halde Ferud da iddia ediyor ki, Musa'nın Mısır'dan dönüşünden sonra Yahudiler kan içen, vahşi Yahova'yı ba 'Allah ilan ederek ona artık adaletlilik, bağı'layan, 'efkatlilik gibi yeni vasıflar vermişlerdir [25, s. 70-71]. Ancak Yahudilerin Yahovası yeni vasıflarıyla birlikte, eski sıfatlarını da taşımaya devam etmiştir. Şöyle ki, Yehova baş ilah ilan edildikten sonra onun adıyla hak yoluna gelmeyenlere divan kurulacağına, aynı zamanda Museviliğe inanıp ancak sonra yoldan çıkanların dehşetli derecede cezalandırılacağına dair fikirler yayılmıştır [27, s. 375]. Ancak Musa'nın "Tora"sı sonraları önceki mahiyetinden çok uzaklaşmıştır ki, Yahudilerin kom'usu olan Araplar arasında yeni dinin ortaya çıkması zarureti doğmuştur. Bu anlamda Türklerin M.S. VII. asırda ortaya çıkan İslam dinine "sıcak" yaklaşmalarının kökünü de geçmişteki genetik yakınlaşmada ve dini-manevi dünya görüşü yakınlığında aramamız lazımdır. Biz de Türk halklarının ecdadlarının Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyetin yaratılmasında ve yayılmasında önemli rol oynadığı konusunda aynı düşüncedeyiz [26, s. 95].

Turanlılar ve Oğuzlar

Bugün bizim karışımızda duran esas mesele Türk uygarlığının dünya

F. Alekberli. Türk Uygarlığına Giriş: Mevcut ve Yeni Paradigmalar.

uygarlıkları arasında hak ettiği yeri almasını, hatta Sümer'den önce yaşamış olduğunu ortaya koymaktır. Aksi takdirde Türk/Turan medeniyetimiz Avrupa, Rus, Çin, Hind, İran/Ari, Sami medeniyetleri içinde daha da eriyecek ve özümüzden tamamıyla uzaklaşacağız. Bunun gerçekleşmemesi için bütün Türk/Turan halklarının Turan/Türk uygarlığı ve Tanrıçılık felsefesine ciddi önem vermesini gerekli görüyoruz. Çünkü Turan uygarlığı hem yakın uzak Türk-Turan halklarını bir araya getirir, hem de medeni, tarihi ve ilmi-felsefi bütünlük yaratır. Bu anlamda, "Tufan"dan sonra ortaya çıkan ikinci Büyük Turan İmparatorluğu devrinde vuku bulan olayları efsanelerden temizleyip ilmi objektifliğe kavuşturmalıyız. Özellikle, bu devletin kurucusu olan Oğuzlar, onların yöneticisi Oğuz Kağan ve onun varisleri hakkındaki bilgilerimizi kuvvetlendirmeliyiz.

Türk-Turan etnografik mitlerine göre de, Azerbaycan'ın en kadim insanları olan Uğuzlar/Oğuzlar çok uzun boyludurlar: "Geçmişte Oğuzlar varmış. Onlar çok uzun boylu imişler. Her biri bir çınar gibi. Bu nedenle günümüzde de bir uzun boylu adam görüldüğünde bu Oğuz'dur diyorlar. Halk arasında Oğuzlar'ın bizim ecdadlarımız olduğu söylenmektedir" [28, s. 219]. Uğuzlar-Oğuzlar Türkler'in ulu ecdadı olup Uğuz ilk defa tektanrılı din olan Gök-Tanrıçılığı yaymıştır. Başka bir etnografik mite göre ise, Türk Nuh peygamberin yedi oğlundan biri olup uzun müddet bir adada tek başına yaşamıştır. Türk'ün adadan kurtulmasında bozkurt mühim rol oynamıştır [29, s. 37-38].

Oğuz Kağanla ilgili yazılmış bütün "Oğuzname"lerde de, o, hem büyük Turan İmparatorluğunun kurucusu, hem de Dünya hakimiyetini kuran ilk hükümdar olarak değerlendirilmiştir. Bazı kaynaklar ise Oğuz Kağan'ı Alp Er Tunga, onu da "Avesta" ve "Şahname"lerde adı geçen Efrasiyab'la özdeşleştirirler. Oğuz Kağan ya da Alp Er Tunga'nın Tufandan sonraki devirde yaşamış Nuh'un oğlu Yafes'in oğlu Türk'ün torunu olduğu hesap edilir [15, s. 34]. Oğuz/Uğuz/Buğuhan Kağan Sami halklarının dini kitaplarında (Zebur, Tevrat vb.) adı geçen İbrahim peygamberin ya kendisi, ya da kardeşi Aran, belki de onların muasırı olarak görülen ve adı Kur'an-ı Kerim'de de geçen İskender Zülkarneyn olabilir. Oğuz Han ya da İskender Zülkarneyn bundan tahminen 5200 yıl önce Türklere Hanif dinini öğretmiştir [30, s. 131-132]. Bu anlamda Oğuz Han'ın İskender Zülkarneyn olması daha çok inandırıcıdır, ancak Alp Er Tunga'nın M.Ö. 13 ile 7. asırlar arasında yaşadığı tahmin edilmektedir [30, s. 136-137]. Sözü geçen Oğuz Kağan oğulları Gök Han, Deniz Han, Gün Han, Ay Han, Yıldız Han ve Dağ Han'la birlikte Büyük Turan İmparatorluğunu kurup dünya hükümdarı olduktan sonra devletini onlar arasında paylaştırmıştır. Bu imparatorluğun

başkenti olarak Merv ya da Belh gösterilmektedir.

M.Ö. IV–II bin yıllarında Büyük Azerbaycan/Hazarbaycan arazilerindeki i kadim devletlerin ekseriyetini (Aratta, Subar, Qut, Turuk, Manna vb.) esasen Oğuz Kağan'ın kurduğunu ve onun varisleri tarafından devam ettirilen Turan İmparatorluğunun (M.Ö. X-V bin yıllar) beylikleri olduğunu veya yarı müstakil şekilde mevcudiyetini koruyup muhafaza ettiklerini düşünüyoruz. Turan İmparatorluğu'nun akabinde de Azerbaycan ve ona sınır olan arazilerdeki bütün Türk soylu halklar, yani Sümerler, Subarlar, Aratta, Kutlar, Turuklar, Kumanlar, Mannalılar, Kimmerler, Sakalar, İskitler, Madaylar, Hunlar, Kıpçaklar, Karqarlar, Hezerler/Azerler, Oğuzlar, Alpanlar/Albanlar ve diğerleri dahil olmuşlardır. Başka bir deyişle, bizim düşüncemize göre, adı sayılan bu Turan/Türk kavimlerinin hepsi Hazar'ın neredeyse bütün çevresinde, yani Kuzeydoğu, Doğu (Orta Asya), Kuzeybatı, Batı (Büyük Azerbaycan) ve Güney sahillerinde yaşayan yerli etnoslar idiler.

Turan Uygarlığının Bir Parçası Azerbaycan Türkleri

Bizce, Turan'ın esas merkezlerinden birinin Azerbaycan olması, aynı zamanda ilk büyük Turan Devletinin kurucusu Alp Er Tunga'nın Azerbaycan'da da bir çok şehri bina ettirmesiyle ilgili efsanelerin olması doğaldır. Bazı tarihçilere göre Gence şehrinin temelini atan da Turan Hakanı Alp Er Tungadır. Firdevsi'ye göre, onu İranlılar Azerbaycan'ın Berde bölgesindeki kalesinde öldürmüşlerdir ki, bunu Taberi de yazmaktadır [23, s. 649, s. 731-745]. Firdevsi Efrasyab'ı daha çok M.Ö. VII. asırda Saklar'ın lideri olan Partatua ile aynileştirse de Taberi, Alp Er Tunga'nın ilk Ari-Türk münasebetleri devrinde M.Ö. 13-12. asırlarda, Musa peygamberin zamanında yaşayabileceğini de istisna etmiyor. Bütün hallerde Alp Er Tunga'nın hangi devirlerde yaşadığından kaynaklı olmayarak Azerbaycan'la ilgisi, hatta Azerbaycan'dan olduğu hakkında bilgiler vardır. Bu, Azerbaycan'ın Turan uygarlığının önemli bir parçası olduğunu söylememize dayanak oluşturmaktadır.

İlginçtir ki, Türkistan'da kurulmuş Karahanlı devleti devrinde yaşayan Türk bilgini Kaşgarlı Mahmud (XI. Asır) da eserinde Oğuz Kağan'dan değil, yalnız Alp Er Tunga'dan bahseder ki, onun atalarını da Batı tarafta, o cümleden Hazar'ın batısında, yani Azerbaycan'da aramıştır [31, 49]. Hatta, İran milli destanlarında da eski Turan-İran muharebelerinin Orta Asya'dan çok Azerbaycan'da vuku bulduğu nakledilir. Bu anlamda Turan denildiğinde, bazı müelliflerin yanlış olarak sadece Orta Asya'yı, Horasan'ı göstermesi doğru değildir. Ergenekon destanına göre de Türkler'in eski ataları Türkistan'a Hazar denizinin kuzeyinden gelmişlerdir.

Başka bir deyişle, Doğu Türkleri köklerini Batı taraflarda (Hazar'ın kuzeyi ve Batısında, ya da Kafkas ve Büyük Azerbaycan arazilerinde) aradığı gibi, Batı Türkleri de Doğu'da, yani Türkistan'da, Horasan'da, Moğolistan'da aramışlardır. Demek oluyor ki, Türklerin Hazar denizinin bütün çevresinde hakim millet olduğundan şüphe yoktur [32, s. 24-25].

Genellikle, Türklerin Hazar denizinin bütün çevresinde yaşayan yerli, kadim millet olduğu meselesinin kesinleşmesi yalnız Azerbaycan Türkleri değil, bütün Türkler için önemlidir. Zaten, Turan İmparatorluğu'nun çekirdeği olan Türklerden bir bölümünün sonraları daha çok "Azerbaycan Türkleri" olarak tanınması onların umum Türk hazar/azer/kaz/quz/kas adlarını taşımasıyla ilgilidir. Bugüne kadar Hazar denizine onlarca adlar verilmiştir ki, ancak onların arasında Hazar, Türk, Kuz, Kaspi, Kas, Oğuz gibi adları öne çıkmaktadır. Hazar denizine verilen adlarla, onun her iki sahiline verilen yer adları Azerbaycan, Hazar/Hazarbaycan, Kazakistan, Oğuz, Kafkas, Kazbek ve Kepez birbirlerini tamamlamıştır. Bu anlamda Hazar Denizi'nin bütün çevresinde yaşayan Türkler'i dar anlamda birleştiren Azerbaycan/Hazarbaycan, Kazak Eli, Türkmen Eli, Oğuz Eli, Qıpçak Eli geniş anlamda ise Turan uygarlığı olmuştur. Bu anlamda sonraları ve halihazırda Azerbaycan Türkleri'nin Hazarlar'ın devamcısı olarak "Azerbaycan" ya da "Hazarbaycan" kelimeleri ile birlikte Turan ülküsüne sahip çıkmaları doğaldır.

Yakut el-Hemevi de Azerbaycan sözünün kökündeki "Azer" kelimesinin "hezer" sözüyle aynı anlamlılığından bahsetmiştir. Türkmenistan Türkmenleri günümüzde de Hezerbecan, Hezerbaycan ifadelerini kullanmaktadırlar [33, s. 370]. Bütün zamanlarda azer ve hezer/hazar sözleri aynı manayı, Türklüğü ve Turanlığı ifade etmiştir. Türkmen şairi Andelip "Oğuzname" adlı eserinde Azerbaycan'a Hezerbaycan demiştir [34, s. 44]. Türkmenlerin Köroğlusunu da kendisini Hezerbeycanlı olarak adlandırmaktadır [35, 33]. Bu anlamda, Aynı fikirde olduğumuz değerli alimimiz Firudin Ağasıoğlu'na göre Oğuzlar, Hezerler/Azerler ülkesi anlamına gelen Azerbaycan kelimesinin Strabon'un ileri sürdüğü Atropetana, Aturpatakan adlarıyla hiçbir ilgisi yoktur [5, s. 15, 22]. Başka bir ifadeyle, İranlılar'ın/Ariler'in ateşe sitayişten dolayı bu arazileri "ateşler ülkesi". "ateş tanrısının yeri", "ateş evi", "ateş koruyucusu", "ateşle bayındırlaştırılmış ülke" adlandırması bir şey, Turanlıların/Türklerin ise milli kimlikleriyle bağı olan yaşadıkları coğrafyaya "Hezerler/Azerler ülkesi", "Oğuzlar ülkesi", "Türkler/Turanlılar ülkesi", "beylerin yüce yeri" adlandırması başka bir şeydir [36, s. 108, 117].

Azerbaycan Türk alimleri Ön Asya'da, Orta Asya'da, Küçük

Asya'da Türklerin yerli olduğu meselesini ortaya koymakla dar anlamda Azerbaycan Türklüğünü, geniş anlamda ise Turan Türklüğünü savunmuş oluyorlar. Türklerin Ön Asya'ya ve ona sınır komşusu olan arazilere “göç eden” halk olması nazariyesinin esassızlığının ortaya çıkarılması, yalnız Azerbaycan Türkleri değil, onun batısında olan Anadolu Türkleri ve doğusunda bulunan Türkistan Türkleri için de aynı derecede önemlidir. Bu bakımdan, Batı ideologlarının bütün uydurmalarına bakmayarak bunun etkisinden az çok uzak duran Türk ve yabancı alimlerden Rıza Nur, M. E. Resulzade, N. Qrabilis, Hommel, Oppert, Says, M. H. Veliyev, Ziya Bünyadov, Y. Yusifov, O. Tuna, T. Hacıyev, M. Adcı, F. Ağasıoğlu ve diğerlerinin Turanlıların yalnız Ön Asya'da değil, Küçük Asya'ya da göya “göç eden” halk olduğu nazariyesine karşı çıkarak bu arazilerin yerli ahali olduğu iddiasını desteklemelerini çok gerekli görüyoruz.

Henüz, XIX-XX. asırlarda Azerbaycan Türkçülüğü ideası kadar Turan Türkçülüğü ideasını en çok savunanlar Azerbaycan Türk aydınları olmuştur. Azerbaycan Türk aydınları (A.A. Bakıhanov, H.Zerdabi, A. Hüseyinzade, A. Cenneti, R. Nur, A. Müznib, Y.V. Çemenzeminli, M.E. Resulzade vb.) Türkçülükle birlikte Turancılığı da savunurken onun bütün sahalarda dar manada anlaşılmasına önem vermişlerdir. Onların sayesinde de Türkçülük yalnız milliyetçilik olarak dar manadan çıkarak ilmi mahiyet de kazanmıştır. Mesela, Ali Bey Hüseyinzade “Türkler Kimdir ve Kimlerden İbaredir?”(1905) adlı eserinde Türkçülüğten daha çok Turancılığı ön plana çıkarmış, “Turan halkları”, “Turan dilleri” ve “Turan ırkı” nazariyesini savunmuştur [37, s. 210-238]. Hüseyinzade müstakil olarak Turan illerinde yaşayan milletlerin yerli olduğu nazariyesini savunmuş, buna uygun olarak da Türklerin Ariler'den önce Sami halklarıyla münasebetlerine dikkat çekmiştir [37, s. 225].

Ural-Altay Türk Ailesi ya da Turan/Türk Dil Ailesi

Turan'ın İran'dan kadimliği mülahazasını Avrupa merkeziliğe darbe sayan batıcı ideologlar bir taraftan Turan'ı Ariya'nın aşağı kolu, diğer taraftan ise Türkler'in çok sonraları Ön Asya'ya göç etmiş olduğunu açıklamakla çözüm bulmaya çalışmışlardır. Bununla da Avrupa merkeziler Turan'a ait eski yerli kavimleri ya zorla Hind-Avrupa nazariyesine bağlamaya çalışmış ya da bu gerçekleşmediğinde onları bilinmeyen kavimler ilan etmişlerdir. Başka bir deyişle, İranlılar'la mukayesede Turanlılar'ın yerliliğinin daha inandırıcı olduğunu gören “Avrupa merkezci”ler, buna çözüm olarak iki varsayımın üzerinde durmuşlardır: 1)Turanlılar Ari/İran'ın aşağı koludur, yani Turanlılar İranlılar'la birlikte Ön Asya ve Orta Asya'ya gelmişler, 2) Sadece, çok sonraları Turan adını

benimseyen Türklerin esas vatanları ise Ural-Altay arazisidir (“Ural-Altay Türk ailesi” nazariyesi).

Turan uygarlığının varlığının ispatı için bir taraftan defalarca sahteleştirilmiş dünya tarihini, Avrupa merkezilik görüşünden kurtarmak, diğer taraftan da aynı görüşün parçası olarak Hind-Avrupa nazariyesine uygun şekilde uydurulmuş “Ural-Altay” nazariyesinin asıl mahiyetini ortaya koymak gerekmektedir. Çünkü Hind-Avrupa nazariyesine alternatif olabilecek “Ural-Altay dil ailesi” nazariyesi değil, “Türk-Turan” ya da “Turan dil ailesi” nazariyesidir. “Ural-Altay” nazariyesi hem dil ailesi ve medeniyet, hem de coğrafya bakımından “Hind-Avrupa” nazariyesi karşısında çok cılız ve fakir görünür ki, bunu uyduranların esas maksadı da bu olmalı idi. Başka bir deyişle, “Ural-Altay” nazariyesi “Avrupa merkezilik” görüşünün heveslerine hizmet etmek için ortaya atılmıştır. Türk alimi Olcas Süleymanov’a göre: “Altay dilleri ailesi de Hind-Avrupa dil ‘icmasının’ numunesi esasında yaratıldı. Mevcut nazariyeye göre, muasır Hind-Avrupa ve Türk dilleri İsa’nın zuhurundan az evvel yaratılmıştır!” [38, s. 199].

XIX. asırdan başlayarak “Hind-Avrupa” nazariyesini ortaya atanlar, onu temellendirirken kendilerine asıl rakip olarak “Turan-Türk” medeniyetini görmüşlerdir. “Türk-Turan”ın daha eski ve güçlü bir medeniyet olması “Avrupa merkeziler”in işine yaramadığı, ancak onun varlığını tamamıyla inkar etmek de zor olduğu için, en makbul varyant olarak onu Hind-Avrupa medeniyetinin aşağı katı ilan ettiler. O. Süleymanov şöyle yazmaktadır; “Türk göçebesi resmi ilmin tasavvurunda Çin, İran ve Arap medeniyetlerinin memesinden gizlice süt emmiş Ebedi Vahşi surette kaldı. Türk yazısının çarçabuk, mukayese ve araştırma yapmadan İranlılar’dan alınma olduğunu ilan ettiler” [38, s. 185]. Halbuki Turan medeniyetinden faydalanan Çin, İran, ve Arap medeniyetleri olmuştur. Bu bakımdan Süleymanov’la tamamen aynı fikirdeyiz ki, şimdiye kadar Hind Avrupa’lılar Türk dillerini Hind Avrupa İmparatorluğu’nun uzak eyalet şiveleri olarak görmüşlerdir. Ne var ki, Türkologların kendileri mürebbiyelerinin yardımı olmadan pantolonlarını bedenlerinde tutamayan çocuklar gibi kendi muhterem muallimlerinin alçaltıcı “hakikatlerini” papağan gibi tekrar edip duruyorlar; biz kendi evimizde gözü bağlı olacağız” [89, s. 202].

Böylelikle, uydurma "Ural-Altay" değil, asil Türk-Turan nazariyesi bugüne kadar Avrupa merkezilerin Hind Avrupa medeniyetinin adına ulaşılan ya da bilinmez olarak değerlendirilen medeniyetlerin gün yüzüne çıkmasına imkan verecektir. Özellikle "Ural-Altay nazariyesi"nin

mevcutluğu Türklerin Küçük Asya (Anadolu), Ön Asya (Kafkas, Azerbaycan), Orta Asya (Türkistan, Tataristan), o cümleden Avrupa'nın büyük bir bölümündeki (İtalya, Bulgaristan, Macaristan vb.) tarihi-medeni varlığını göstermesinin esas engelidir. Her durumda Sümer, Kutı, Turukki, Manna, Midiya, İç Oğuz gibi devletlerin tarihini ve medeniyetini ancak "Ural-Altay"la değil "Türk-Turan" nazariyesi ile ilişkilendirmek daha mantıklıdır.

Urnu nazariyesinin, yani Türklerin ilk vatanlarının Güney Azerbaycan oduğunun müellifi F. Ağasıoğlu, "Türk" adının ilk şekli M.Ö. 3-2. bin yıllarda burada meydana çıktığını, ilk büyük Türk Medeniyeti Qut Eli'nde Azerbaycan'da kurulduğunu hesap etmektedir[33, 174]. Bu anlamda ilk Türk devleti ve Türk İmparatorluğu olarak M.Ö. 3. asrın sonu, 2. asrın başlarında kurulmuş Hun devletini göstermek katıyken doğru değildir [36, s. 214]. Onun düşüncesine göre Türklerin ilk atayurdu Ön Asya, o cümleden Güney Azerbaycan ve çevresi, ikinci atayurdu ise Anadolu, Orta Asya, Kuzey Kafkas, Altay ve diğer coğrafyalar olmuştur [36, s. 220]. Bizce de Türklerin ilk atayurdu Ön Asya ve Orta Asya yani Azerbaycan ve Türkistan olmuştur. Özellikle, M.Ö. 6-4. bin yıllarda bu araziler Türk kavimlerinin (Turuklar/Turlar, Qutlar, Lulubiler, Hazarlar, Sakalar/Arsaklar, Oğuzlar/Quzlar, Kaslar/Kazlar, Parflar/Pardlar, Uygurlar, Hunlar) atayurtları olmuş, Turlar/Türkler'in adıyla Turan/Türkistan olarak adlandırılmışlardır.

Sonuç

Türk aydınlarının geçmişten günümüze "Turan" anlayışına sahip çıkmasıyla, Hind-Fars dilli müelliflerin "İran" anlayışını benimsemelerinin tesadüfi olmadığını düşünüyoruz. Üstelik bu meselede "İran"ılara Hind-Avrupalı aydınların da çok yönlü destek vermeleri bir çok meseleye açıklık getirir. Aslında "İran"ı İran eden, onun şimdiki arazisini tanımlayan Fars dillilerden çok, "Avrupa merkezci" siyasetçiler ve alimler olmuştur. "Arilik" nazariyesini ortaya atan Hind-Avrupalı müellifler, "İran"a da sahiplenmekle "Turan"ı gölgede bırakmaya çalışmışlardır. Bunun sonucu olarak "İran"ı cılar ve "Turan"ı cıların asırlar boyu kâh harp meydanlarında, kâh da düşüncelerde birbirlerine karşı yürüttükleri mücadelenin bu merhalesini birinciler kazanmış, sonuçta "Turan"ın büyük bir bölümü de sonraları "İran"a dahil edilmiştir. Hatta iş o noktaya gelmiştir ki, "İran"ın arazisi somut olarak bilindiği halde "Turan"ın arazisi havada asılı vaziyette kalmıştır. Bu anlamda Turan denildiğinde, Türklerin yaşadığı bütün ülkeleri akla getirmekle teskin oluruz ki, bununla da bir tür "Turan" hayali kurulmuştur.

Bu bakımdan Turan uygarlığının metodoloji anahtarının Turan

alimlerinin kendi ellerinde olduğuna inanıyoruz. Sadece Turan uygarlığı ile ilgili daha çok araştırmalar gerçekleştirmemiz, bununla birlikte milli irade göstermemiz gerekmektedir. Belki de araştırmaları derinleştirmekten de önemli olan milli iradedir. "Milli irade" dediğimiz, "Avrupa merkezci"lerin "Arilik" tabusunu üzerimizden kaldırarak Batı usulü "Turani"liği değil, Türk ruhlu Turancılığı anlamaktır. Elbette, o zaman "Avrupa merkezci"lerin zorla ortaya koyduğu "Ari"liğe benzer bir "Turani"liğin varlığı da manasız olacaktır.

Böylelikle, günümüz dünyasında birçok uygarlıktan medeniyetten bahis olunurken, Türk-Turan medeniyetini görmezden gelmek, ya da onu Arilik, Budizm, İslam, Hristiyan medeniyetlerinin bir parçası olarak takdim etmek kesinlikle doğru değildir. Turan uygarlığını ortaya koymak için, ilk sırada Prototürkler/Turanlılar, Sümerler, Kutiler, Troyalılar, Etruskular, İş Guzlar/Oğuzlar, Aranlar/Albanlar, Kimeriler, Turukkiler, Mannalılar, Midyalılar, Hunlar, Kengerliler, Qarqarlar, Hazarlar/Kaspiler, Selçuklar, Baharlılar, Bayundurlular, Osmanlılar, Safeviler, Avşarlar ve Kaçarların tarihlerini ve medeniyetlerini kendi gözümüzle, kendi bilincimizle, kendi düşüncemizle analiz etmeliyiz. Türk/Turan medeniyeti ya da Turan uygarlığı ilk sırada, özellikle bu eski Türk/Turan halklarının, onların kurdukları devletlerin varlığında kendini ortaya çıkarmıştır. Elbette, belki de bir bir saydığımız bu eski halklardan ve onların kurduğu devletlerden/imparatorluklardan bazılarının doğrudan doğruya Türk-Turan medeniyetiyle direkt bağlantısı olmamıştır. Ancak Turan uygarlığı büyük bir araziye, yani Alaska'dan Atlantik okyanusuna kadarki coğrafyayı ihata ettiği için Türk Turan halklarının ona yabancı olan medeniyetlere ciddi şekilde etki gösterdiği, aynı zamanda kendinin de bundan faydalandığı şüphesizdir.

KAYNAKLAR

1. Qədim Şərq ədəbiyyatı müntəxəbatı. Bakı, «Şərq-Qərb», 2007
2. Köprülü Mehmet Fuad. Türk edebiyatı tarihi. Ötüken yay, İstanbul 1986
3. Cevizoğlu H. Coğrafiyadan tarihe. Türk tarihi içinde Anadolu. İstanbul, TSAEM, 1991
4. Turan O. Türk cihan hakimiyyəti mefkuresi tarihi. İstanbul, Boğaziçi yay., 1995
5. Ağasıoğlu F. Azərbaycan Türklərinin İslamaqədər tarixi. I Bitik: Tarixi qaynaqlar. Bakı, "Ağrıdağ", 2014
6. Firdovsi Ə. Şahnamə. Bakı, «Öndər», 2004
7. Xaqani Şirvani. Seçilmiş əsərləri. Bakı, "Lider", 2004
8. Gəncəvi N. Xosrov və Şirin. Bakı, "Lider", 2004
9. Gəncəvi N. İskəndərnəmə. Bakı, "Lider", 2004
10. Гумилев Л. География этноса в исторический период. –Л.: 1990. с.236.
11. Bartold V.V. Müsəlman dünyası tarixində xəzəryanı bölgələrin yeri. B.: Elm, 1999
12. Тойнви А.Дж. Постигание истории. Москва, «Айрис-Прессо», 2003

13. Çörçvörd Ceyms. Batık Kita Munun çocukları. Çevrəni Ercan Arısoy, İzmir, 2008
14. Namazov Qara. C.Çörçvördün tarixi kəşfləri. Bakı, Elm, 2010
15. Mədətoğlu Aydın. Türklər (tarixi oçerk). Bakı, "E.L." NPŞ MMC, 2012
16. Elçibəy Əbülfəz. Bütöv Azərbaycan yolunda., Bakı, "Nurlar", 2004
17. Azərbaycan tarixi (uzaq keçmişdən 1870-ci ilə qədər). Bakı, «Çıraq», 2009
18. İsmayılov M.Ə. Azərbaycan tarixi. Bakı, 1993
19. Toğan Zeki Velidi. Umumi Türk Tarihine Giriş. İstanbul, Enderun, 1981
20. Zəhtabi M.T. İran Türklərinin qədim tarixi. Bakı, "Şəms", 2010
21. Bibileyskiy Ensiklopedičeskiy Slovar. Toronto, 1989
22. Muhametdinov R. Türk Dünyası ve Dünya Görüşü. Türk Yurdu dergisi, nisan 2015, s. 332
23. Taberi. Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, II cild. İstanbul, MEB yayınları, 1991
24. Adcı M. Türk və dünya: munis tariximiz. Bakı, «BSU», 2006
25. Freud S. Musa ve Tektanrılı din (üç inceleme). İstanbul, Say yayınları, 2012
26. Cəfərsəy İ. İber və Hay folklorunda türk mifik təfəkkürünün izləri. Bakı, "Xəzər univer.," 2006
27. Çəmənəminli Yusif Vəzir. Əsərləri. 3 cildə. II cild. Bakı, «Avrasiya Press, 2005
28. Azərbaycan folkloru. Bakı, Şərq-Qərb, 2005
29. Əsatirlər, əfsanə və rəvayətlər. Bakı, "Şərq-Qərb", 2005
30. Tanrıku Murat. Oğuz Kağan destanında keçən etnonimlər və yer adları/ Çağdaş bilimler işığında Oğuz Kağan destanı. Ankara, Kripto, 2014
31. Kaşğarlı Mahmud. Divanü Luğat-İt Türk. Konya, Eğitim Kitabevi, 2012
32. Karatay Osman. Oğuz Hanın kimliyi ve tarihi kişiliyi üzerine// Çağdaş bilimler işığında Oğuz Kağan destanı. Ankara, Kripto, 2014
33. Ağasıoğlu F. Azərbaycan Türklərinin İslamaqədər tarixi. III Bitik: Azərbaycanda qurulan qədim dövlətlər. Bakı, "Ağrıdağ", 2014
34. Əndəlib. Oğuznamə. Bakı, "Ulu", 2010
35. Ağasıoğlu F. Azər xalqı. Bakı, 2000
36. Ağasıoğlu F. Azərbaycan Türklərinin İslamaqədər tarixi. II Bitik: Tarixi coğrafiya. Bakı, "Ağrıdağ", 2014
37. Hüseyinzadə Əli bəy. Türklər kimdir və kimlərdən ibarətdir. Bakı, Mütərcim, 1997
38. Süleymenov Oljas. Az-Ya. Bakı, Şərq-Qərb, 2007

Андатпа

Қазіргі таңда түркі ойлау жүйесінің негізі саналатын түркі өркениетін философиялық тұрғыдан қарастыру өте маңызды. Себебі тарих - философиялық, мифологиялық, діни және ұлттық құндылықтардан құралады. Осы тұрғыда түркі өркениетінің тарихын қарастырғанда миф, дін және ұлттық құндылықтар ескерілуі керек. Рас, кейбір үлкен халықтар өз тарихында мифологиялық және діни деректерге көп орын берсе де, өзге халықтар солай істеген кезде оны қабылдағысы келмейді. Осы тұрғыда әлемде сөзі үстем елдер мен олардың қол астындағы халықтардың мифі, діні, ғылымы және мәдениеті тарих деп қабылданады. Мифті, дінді және ұлттық оқиғаларды - тарих ғылымына айналдыру процесінен «ұлы» халықтардың үстемдік әрекетін байқауға болады.

Бұл тұрғыда бұрынғы көзқарастардағы маңызды мәселелердің бірі – діннің мифологиялық көзқарастың ғылыми тарихқа әсер етуі немесе ғылыми тарихтың дін мен мифологиялық тарихқа әсерімен байланысты. Соңғы кезеңдерде Батыстық

идеологияны басшылыққа алған түрік зиялылары дін мен мифология тарихын ғылыми тарихпен үйлестіре алмады. Еуропалықтар оған жалпылама философиялық мағынада «Еуропа» немесе «Батыс» мағынасын беруге тырысқанымен түрік тарихы оны қабылдай алмады. Себебі, түрік ғалымдары еуропалықтардың мифологиялық және діни тарихты ғылыми-философиялық мағынада біріктіретін «Батыс» пен «Еуропа» мағынасындағы секілді «Шығыс» пен «Азия» деп қолдана алмады. Себебі, «Батыс» пен «Еуропа» ұғымына қарағанда «Шығыс» пен «Азия» ұғымының мағынасы кең. Осы тұрғыда түріктер мифологиялық және діни тарихты ұлттық тарих мағынасында ғылыми тарих атауымен «Шығыс» және «Азия» шеңберіне орналастыра алмады.

Кілт сөздер: батыс өркениеті, шығыс өркениеті, түрік философиясы, діни өркениет, ұлттық келісім, жаңа түрік философиясы, түрік өркениеті
(Ф.Әлекберлі. Түрік мәдениетіне кіріспе: қазіргі және жаңа парадигмалар)

Аннотация

Очень важно оценивать тюркскую мыслительную систему с точки зрения философии тюркской цивилизации, которую мы рассматриваем как ядро. Потому что то, что называется историей, есть по существу общность мифологических, религиозных и национальных ценностей в философском смысле. В этом смысле миф, религия и национальные ценности должны приниматься во внимание при рассмотрении истории тюркской цивилизации. Правда, некоторые великие народы уделяют много места мифологической или религиозной истории в своей истории, но другие не принимают ее, когда они делают то же самое. Понятно, что миф, религия, наука и культура упомянутых народов мира, равно как и тех, что находятся под властью этих "великих" народов, являются историей без всякой разницы. Это означает, что процесс превращения мифа в историю, историческую науку, религии в историю, историческую науку, национальных событий в историю, историческую науку исследуется "великой" волей "великих" народов.

В этом смысле один из важных вопросов прошлого взгляда связан с влиянием религии, мифологического взгляда на научную историю, или с влиянием научной истории на религию и мифологическую историю. Тюркские интеллектуалы, начавшие это дело на примере Запада в последнем тысячелетии, не сумели примирить историю религии и мифологии с историей науки. Настолько, что, хотя европейцы растворились в религиозной и мифологической научной истории и придали ей значение "Европы" или "Запада" в обобщающем философском смысле, тюркская история стала более религиозной и мифической. Потому что турки, как и европейцы, не смогли воспользоваться значением "Восток" и "Азия", как "Запад" и "Европа", которые объединяли мифологическую и религиозную историю в научно-философском смысле. Потому что, в отличие от "Запада" и "Европы", "Восток" и "Азия" - это более широкое понятие. В этом смысле турки не могли поместить мифологическую и религиозную историю в рамки "Востока" и "Азии" в смысле национальной истории под именем научной истории.

Ключевые слова: западная цивилизация, восточная цивилизация, тюркская философия, религиозная цивилизация, национальная цивилизация
(Алакбарли Ф. Введение в тюркскую цивилизацию: существующие и новые парадигмы)